

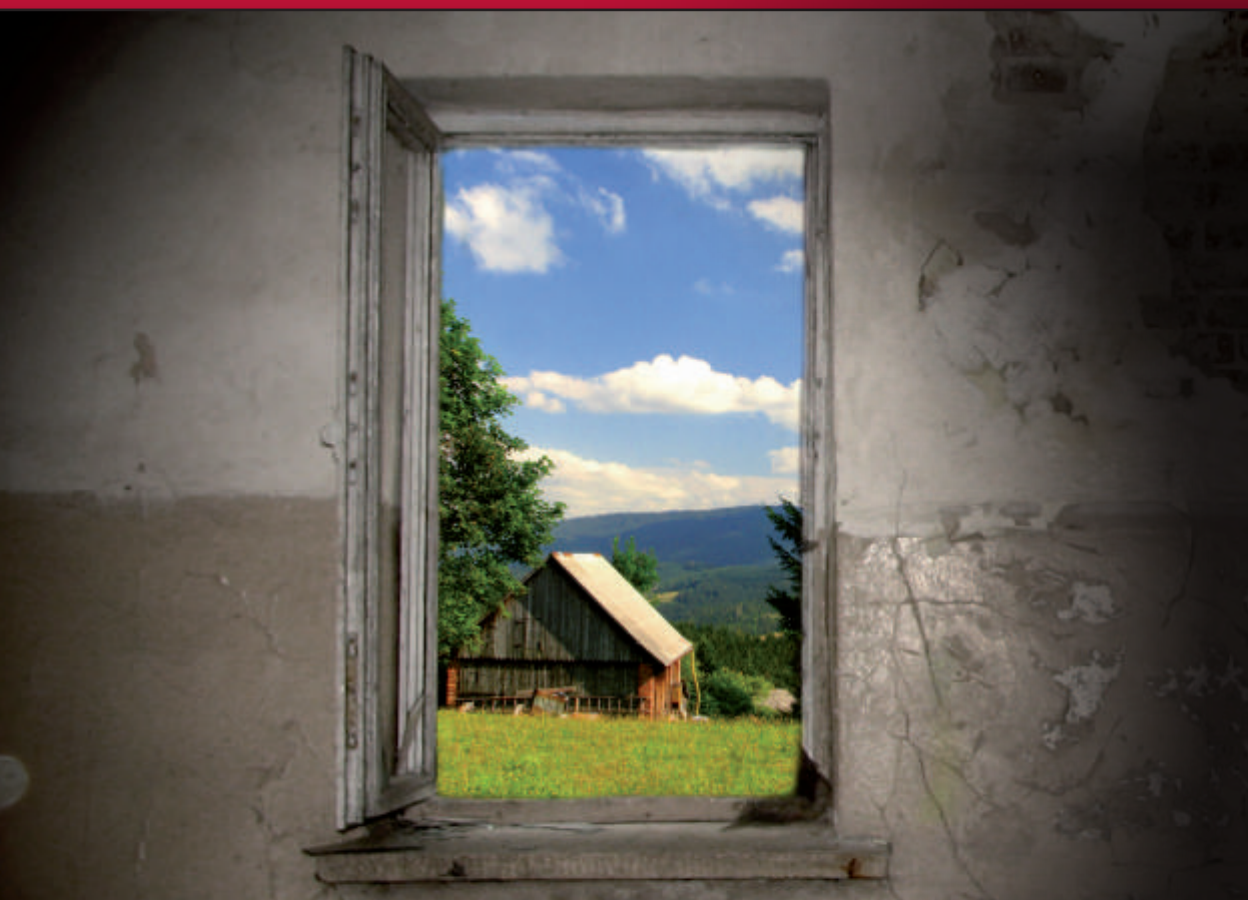
**Iwona Niewiadomska, Joanna Chwaszcz
Weronika Augustynowicz, Rafał Bartczuk**

**R E A D A P T A C J A
SPOŁECZNO-ZAWODOWA
W I Ę Ź N I Ó W**

**narzędzia do diagnozowania potencjału
readaptacyjnego i kapitału wspierającego**

**IWONA NIEWIADOMSKA, JOANNA CHWASZCZ
WERONIKA AUGUSTYNOWICZ, RAFAŁ BARTCZUK**

READAPTACJA SPOŁECZNO-ZAWODOWA WIĘŹNIÓW

**NARZĘDZIA DO DIAGNOZOWANIA
POTENCJAŁU READAPTACYJNEGO
I KAPITAŁU WSPIERAJĄCEGO**

LUBLIN 2014

Recenzenci:

Prof. nzw. dr hab. Beata Maria Nowak

Prof. nzw. Dr hab. Jan Szymczyk

Projekt okładki i stron tytułowych:

Paweł Augustynowicz

Skład:

Mikołaj Malarczyk

Copyright © by Instytut Psychoprofilaktyki i Psychoterapii, Stowarzyszenie NATANAELUM; Drukarnia TEKST s.j. Emilia Zonik i wspólnicy
Lublin 2014

Niniejsza publikacja została zrealizowana w ramach projektu „PI Model kompleksowego systemu współpracy z przedsiębiorcami dla wsparcia wchodzenia na rynek pracy młodych więźniów w województwie lubelskim”, w ramach umowy nr POKL.07.01.01-06-359/11-00 z póź. zm. zawartej dnia 30 marca 2012 r. z Samorządem Województwa Lubelskiego. Projekt realizowany przez Fundację Rozwoju Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Tel. (81) 445 32 34, Tel./fax (81) 533 22 65

Instytut Psychoprofilaktyki i Psychoterapii,
Stowarzyszenie NATANAELUM
Al. Gen. Wł. Sikorskiego 1/101
20-814 LUBLIN
ISBN: 978-83-940389-3-9

Drukarnia TEKST s.j. Emilia Zonik i wspólnicy
ul. Wspólna 19
20-344 Lublin
ISBN: 978-83-63693-24-4

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	9
--------------------	---

Część I

Narzędzia do diagnozowania potencjału readaptacyjnego więźniów

Rozdział I

Kwestionariusz Czynników Wzmacniających Poczucie Własnej Skuteczności Więźnia	15
1. Teoretyczne podstawy kwestionariusza	15
2. Twierdzenia konstytuujące metodę: Kwestionariusz Czynników Wzmacniających Poczucie Własnej Skuteczności Więźnia	18
3. Etapy konstrukcji narzędzia	22
4. Sposób obliczania wyników surowych	35
5. Normy dla mężczyzn odbywających sankcje izolacyjne	36
6. Interpretacja jakościowa wyników uzyskanych w kwestionariuszu	42
7. Możliwości wykorzystania metody	47
Bibliografia	48

Rozdział II

Kwestionariusz Potencjału Psychospołecznego Więźnia	51
1. Teoretyczne podstawy Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia	51
2. Stwierdzenia konstytuujące Kwestionariusz Potencjału Psychospołecznego Więźnia ..	55
3. Etapy konstrukcji Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia	57
4. Rzetelność Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia	59
5. Trafność Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia	59
6. Sposób obliczania wyników surowych	64
7. Normy dla osób odbywających sankcje izolacyjne	67
8. Interpretacja wyników uzyskanych w Kwestionariuszu Potencjału Psychospołecznego Więźnia	68
9. Możliwości wykorzystania Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia ..	69
Bibliografia	72

Rozdział III

Kwestionariusz Zasobów Probanta	75
1. Teoretyczne podstawy kwestionariusza	75
2. Twierdzenia konstytuujące metodę: <i>Kwestionariusz Zasobów Probanta</i>	77
3. Etapy konstrukcji <i>Kwestionariusza Zasobów Probanta</i>	78
4. Sposób obliczania wyników surowych w <i>Kwestionariuszu Zasobów Probanta</i>	85
5. Normy dla osób przebywających w warunkach dozorowanej wolności (probantów)	86
6. Interpretacja wyników uzyskanych w <i>Kwestionariuszu Zasobów Probanta</i>	88
7. Możliwości wykorzystania <i>Kwestionariusza Zasobów Probanta</i>	91
Bibliografia	91

Rozdział IV

Kwestionariusz Monitorowania Sukcesów Społeczno-Zawodowych Probanta	95
1. Teoretyczne podstawy kwestionariusza	95
2. Twierdzenia konstytuujące <i>Kwestionariusz Monitorowania Sukcesów Społeczno-Zawodowych Probanta</i>	102
3. Etapy konstrukcji narzędzia	103
4. Sposób obliczania wyników surowych	111
5. Wskaźnik Sukcesów Społeczno-Zawodowych Probanta	112
6. Interpretacja wyników uzyskanych w kwestionariuszu	114
7. Możliwości wykorzystania kwestionariusza	116
Bibliografia	117

Część II

Narzędzia do diagnozowania kapitału wspierającego readaptację więźniów

Rozdział V

Kwestionariusz Potrzeb Zawodowych Managera Readaptacji	121
1. Teoretyczne podstawy <i>Kwestionariusza Potrzeb Zawodowych Managera Readaptacji</i>	121
2. Stwierdzenia konstytuujące metodę <i>Kwestionariusza Potrzeb Zawodowych Managera Readaptacji</i>	123
3. Etapy konstrukcji testu	125
4. Rzetelność <i>Kwestionariusza Potrzeb Zawodowych Managera Readaptacji</i>	126
5. Sposób obliczania wyników surowych	127
6. Normy dla managerów readaptacji	129
7. Interpretacja wyników uzyskanych w kwestionariuszu	130

8. Możliwości wykorzystania metody	132
Bibliografia	133

Rozdział VI

Kwestionariusz Czynników Wzmacniających Poczucie Skuteczności Zawodowej Menagera Readaptacji Więźniów	135
1. Teoretyczne podstawy kwestionariusza	135
2. Twierdzenia konstytuujące metodę: <i>Kwestionariusz Czynników Wzmacniających Poczucie Skuteczności Zawodowej Menagera Readaptacji</i>	137
3. Etapy konstrukcji narzędzia	141
4. Sposób obliczania wyników surowych	151
5. Normy dla osób pracujących z więźniami/wspierających proces resocjalizacji	153
6. Interpretacja jakościowa wyników uzyskanych w kwestionariuszu	159
7. Możliwości wykorzystania metody	164
Bibliografia	165

Rozdział VII

Narzędzie informacyjno-komunikacyjne umożliwiające screening umiejętności korzystania z nowych technologii w procesie wspierania readaptacji więźniów	167
1. Teoretyczne podstawy	167
2. Etapy konstrukcji Interaktywnej Platformy Współpracy	176
3. Części konstytuujące narzędzie: <i>Interaktywna Platforma Współpracy</i>	177
4. Ankieta do screeningu umiejętności wykorzystania technologii informacyjno- -komunikacyjnych.	180
5. Sposób obliczania i jakościowa interpretacja wyników	182
6. Możliwości wykorzystania z Interaktywnej Platformy Współpracy	184
Bibliografia	186

Rozdział VIII

Metoda przesiewowa do oceny poziomu wiedzy na temat instytucjonalnego kapitału wspierającego readaptację więźniów	189
1. Podstawy teoretyczne podstawy metody	189
2. Twierdzenia konstytuujące metodę	204
3. Interpretacja wyników uzyskanych w metodzie	205
4. Możliwości wykorzystania metody przesiewowej	207
Bibliografia	207

Aneks

Kwestionariusz Czynników Wzmacniających Poczucie Własnej Skuteczności Więźnia	211
Kwestionariusz Potencjału Psychospołecznego Więźnia	215
Kwestionariusz Zasobów Probanta. Wersja Zysk	217
Kwestionariusz Zasobów Probanta. Wersja Strata	218
Kwestionariusz Monitorowania Sukcesów Społeczno-Zawodowych Probanta. Wersja dla osoby monitorowanej	219
Kwestionariusz Monitorowania Sukcesów Społeczno-Zawodowych Probanta. Wersja dla osób prowadzących probanta	220
Kwestionariusz Potrzeb Zawodowych Menagera Readaptacji	221
Kwestionariusz Czynników Wzmacniających Poczucie Skuteczności Zawodowej Menagera Readaptacji	223
Screening umiejętności korzystania z nowych technologii w procesie wspierania readaptacji więźniów	227
Metoda przesiewowa do oceny poziomu wiedzy na temat instytucjonalnego kapitału wspierającego readaptację więźnia	230

ROZDZIAŁ II

KWESTIONARIUSZ POTENCJAŁU PSYCHOSPOŁECZNEGO WIĘZNIĄ

Prezentowany w niniejszym rozdziale *Kwestionariusz Potencjału Psychospołecznego Więźnia* (KPPW) służy do oceny możliwości readaptacyjnych osób opuszczających zakład karny. Został on skonstruowany przez I. Niewiadomską, R. Bartczuka, J. Chwaszcz oraz W. Augustynowicz w ramach Projektu Innowacyjnego „Model kompleksowego systemu współpracy z przedsiębiorcami dla wsparcia wchodzenia na rynek pracy młodych więźniów w województwie lubelskim”, współfinansowanego ze środków UE w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Podstawową motywacją konstrukcji prezentowanego kwestionariusza był brak wystandaryzowanych i sprawdzonych pod względem psychometrycznym narzędzi diagnostycznych przeznaczonych dla grupy aktualnych lub byłych więźniów. Psychometryczne metody diagnostyczne stosowane w poradnictwie skierowanym do tej grupy przeznaczone są zasadniczo dla całej polskiej populacji, nie uwzględniają specyficznych problemów osób osadzonych i nie posiadają opracowanych dla nich norm.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że formy aktywizacji społecznej i zawodowej aktualnych i byłych więźniów powinny opierać się na wiedzy zdobytej przez rzetelną diagnozę (por. Wysocka, 2009) oraz, że „pożądane jest, aby w resocjalizacyjnej diagnozie psychologicznej dokonać zwłaszcza tzw. analizy aktywów, czyli pozytywnych postaw i ról społecznych jednostki, których znajomość może stanowić punkt wyjścia dla procesu efektywnej resocjalizacji” (Frydrychowicz, Koźniewska, Sobolewska, Zwierzyńska, 2004, s. 30). Obecnie diagnoza tego typu dokonywana jest najczęściej na podstawie informacji uzyskanych przy pomocy metod niestandaryzowanych, zwłaszcza wywiadu. Standaryzowane narzędzia kwestionariuszowe stosowane krajach zachodnich do oceny osób opuszczających zakłady karne koncentrują się przede wszystkim na ocenie ryzyka powrotu do więzienia lub wystąpienia zachowań niepożądanych (np. przemocy) a nie na ocenie szans pozytywnej readaptacji (Heilbrun, Grisso, Goldstein, 2008; Ackerman, 2010).

1. Teoretyczne podstawy *Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia*

Zrozumienie uwarunkowań sukcesu lub porażki osoby opuszczającej zakład karny w przystosowaniu się do życia na wolności było i stale jest przedmiotem zainteresowania przedstawicieli wielu dziedzin nauki oraz praktyków, zajmujących się udzielaniem instytucjonalnego wsparcia byłym więźniom. Większość dotychczasowych badań nad

życiem więźniów po zwolnieniu z zakładu karnego skupiała się przede wszystkim na zjawisku recydywizmu, w dużej mierze pomijając fakt, że powrót do przestępstwa jest bezpośrednim skutkiem nieudanej powięziennej reintegracji społecznej i zawodowej. Na sukces readaptacji byłego więźnia mają wpływ co najmniej cztery ważne grupy czynników: (1) cechy osobiste i sytuacyjne; (2) system rodzinny; (3) oddziaływania społeczności i (4) polityka państwa (Travis, Solomon, Waul, 2010). Pełna diagnoza potencjału readaptacyjnego osoby opuszczającej zakład karny powinna uwzględniać w jakimś zakresie wszystkie wymienione wyżej czynniki przystosowania. KPPW służy do diagnozy wybranych czynników psychologicznych, należących do cech osobistych, które stanowią o jednostkowym potencjale społecznym i zawodowym poszczególnych więźniów.

Dotychczasowe badania uwarunkowań efektywności readaptacji często koncentrowały się na czynnikach sprzyjających nie tyle pozytywnej reintegracji społecznej, co recydywie i trwałości zaangażowania w „karierę przestępczą” (por. Visher i Travis, 2003). Niemniej jednak powstawały również prace podejmujące tę tematykę, które były ukierunkowane na identyfikację czynników stanowiących o pozytywnym potencjale byłych więźniów (Niewiadomska, 2007; Niewiadomska i Chwaszcz, 2010; Niewiadomska, 2010; Niewiadomska, Chwaszcz, Augustynowicz, 2010). Sukces readaptacji jest efektem procesu, w skład którego wchodzi indywidualna decyzja, nagromadzenie negatywnych konsekwencji popełnionych przestępstw, zdarzenie motywujące do decyzji, zmiany wprowadzone w stylu życia, utworzenie nowych sieci społecznych, przyjęcie nowych ról społecznych (w tym podjęcie pracy) oraz wsparcie społeczne dla zachodzących przemian tożsamości i stylu życia byłego więźnia (Laub, Simpson, 2001). W badaniach Niewiadomskiej (2010) byli więźniowie o wysokim poziomie adaptacji charakteryzowali się pozytywnym stosunkiem do siebie, możliwością realizacji dążeń i celów, niewielkim nasileniem doświadczanych problemów, preferencją wartości prospołecznych, konstruktywnymi relacjami rodzinnymi oraz pozytywnymi relacjami z innymi ludźmi. Na istotną rolę czynników psychologicznych, w szczególności przekonania, w procesie skutecznej readaptacji więźniów zwrócił uwagę MacKenzie (2006) dokonując metaanalizy skuteczności więziennych programów resocjalizacyjnych. Programy efektywne charakteryzują się oddziaływaniami readaptacyjnymi na poziomie indywidualnym (ukierunkowywanymi na zmiany w zakresie myślenia, rozumowania, empatii czy procesów rozwiązywania problemów). Wynik ten jest wyzwaniem dla dominującej w więziennictwie perspektywy, która akcentuje czynniki o charakterze społecznym takie, jak więzi międzyludzkie i przywiązanie do instytucji społecznych. Zdaniem autorów cytowanej pracy, aby zmiany na poziomie społecznym były skutecznym czynnikiem readaptacji, powinny zostać poprzedzone zmianami na poziomie indywidualnym, przede wszystkim zaś odejściem więźnia od przestępczego sposobu myślenia.

Potencjał psychospołeczny więźnia to zespół cech osobowościowych, które warunkują jego możliwości przystosowania społecznego po opuszczeniu przezeń

zakładu karnego. Definiując przystosowanie autorzy KPPW odwołali się na teorii przystosowania dewiacyjnego Roberta K. Mertona (1968), której podstawą jest analiza zależności między kulturą, strukturą społeczną i anomią. Merton rozumiał „kulturę” jako „zorganizowany zbiór wartości normatywnych, kierujących zachowaniem, który jest wspólny członkom danego społeczeństwa lub grupy”. Są to cele kulturowe, które kształtują cele indywidualne i aspiracje członków danego społeczeństwa. Społeczeństwo posiada struktury, które stanowią „zorganizowany zbiór relacji społecznych, w których członkowie społeczeństwa lub grupy są w różny sposób zaangażowani”. Struktury społeczne umożliwiają członkom społeczeństwa realizację wartości kulturowych. Są one niejako środkami do osiągnięcia kulturowych celów. W sytuacji, w której pojawia się ostra rozbieżność między normami i celami kulturowymi a możliwościami członków grupy do działania zgodnie z nimi i ich realizacji poprzez struktury społeczne – następuje stan anomii.

Reakcje członków społeczeństwa na stan rozbieżności między celami a akceptowanymi społecznie możliwościami ich realizacji można skategoryzować w postaci typów przystosowania. Wszelkie przejawy zachowania innego niż realizacja norm kulturowych na sposób społecznie akceptowany, czyli w obrębie uznanych kulturowo struktur, Merton określił jako dewiację społeczną.

Typ przystosowania niedewiacyjny to „konformizm”. Konformiści akceptują cele i normy kulturowe oraz społecznie pożądane sposoby ich osiągania (np. sukces finansowy jest osiągany na drodze legalnej, uczciwej pracy). Merton uważał, że typowym przykładem przystosowania konformistycznego są przedstawiciele klasy średniej, którzy są w stanie wykorzystywać możliwości, jakie daje społeczeństwo (np. dostęp do edukacji) w celu osiągnięcia sukcesu społecznego i ekonomicznego poprzez pracę. Ze względu na inne znaczenie pojęcia „konformizm” w psychologii i w teorii Mertona, omawiany typ przystosowania będzie określany terminem „przystosowanie prospołeczne”.

Poza przystosowaniem prospołecznym – niedewiacyjnym – Merton wyróżnił cztery typy przystosowania dewiacyjnego: innowację, rytualizm, wycofanie oraz bunt (patrz rysunek 1).

Rysunek 1. Typy przystosowania według teorii Mertona.

- Innowacja jest reakcją na napięcie generowane przez presję kulturową na bogacenie się i podnoszenie statusu społecznego, przy jednoczesnym braku możliwości realizacji tych wartości. W sytuacji takiego napięcia osoby szukają sposobów na osiągnięcie swoich celów środkami, które nie są społecznie akceptowane. Innowatorzy akceptują cele społeczne lecz odrzucają struktury społeczne przyjęte w danej kulturze (np. osiągają sukces finansowy na drodze kradzieży). Zdaniem Mertona, osoby te wskutek procesu socjalizacji posiadają podobny do „konformistów” światopogląd, jednak nie miały one szans na uprawnione osiągnięcie pożądaných celów. Typowym przykładem innowatorów są przestępcy.

- Rytualizm jest typem przystosowania charakteryzującym się niemożnością osiągnięcia celów społecznych przy jednoczesnej akceptacji społecznych sposobów ich osiągania. Rytualista jest tak silnie przywiązany do reguł społecznych, że traci z pola widzenia cele, dla których one istnieją. Są one przez rytualistę odrzucane w takim sensie, że rezygnuje on z ich realizacji, obniżając poziom własnych aspiracji. Osoby o tym typie przystosowania można najczęściej znaleźć, zdaniem Mertona, wśród pracowników wykonujących latami schematyczne prace, przy których nie mają możliwości pełnej realizacji swoich celów życiowych. Typowym przykładem rytualisty jest kompulsywny biurokrata.

- Wycofanie jest reakcją przystosowawczą, która charakteryzuje się niemożnością osoby do podjęcia realizacji celów kulturowych ani zaangażowania w struktury społeczne. W tym sensie osoby wycofane odrzucają zarówno kulturowe cele, jak środki, pozostając na marginesie życia społecznego. Merton określa ten rodzaj przystosowania jako dewiację w ścisłym znaczeniu, gdyż osoby te podejmują działania w celu osiągnięcia celów, które są społecznie nieakceptowane (np. nielegalnie pozyskują pieniądze na narkotyki). Przykładem wycofania jest chroniczna bezdomność.

- Bunt jest w tym podobny do wycofania, że charakteryzuje się odrzuceniem zarówno kulturowych celów, jak i środków. Jednak osoby buntownicze nie wycofują się, lecz dążą do zmiany zastanych struktur społecznych w celu stworzenia społeczności kontrkulturowej, posiadającej własne, nowe cele. Przykładem buntowników są subkultury anarchistyczne.

Kategorie przystosowania opisane w teorii Mertona można zastosować do opisu sytuacji osoby opuszczającej zakład karny. Dewiacyjne typy przystosowania są reakcją na niemożność realizacji wartości cenionych społecznie w sposób społecznie akceptowany. Jest to, innymi słowy, problem osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – sytuacją, która charakteryzuje się ograniczoną dostępnością zasobów dla członków określonej grupy społecznej. Osoby opuszczające zakład karny są niewątpliwie grupą zagrożoną wykluczeniem społecznym, zaś proces resocjalizacji jest w swej istocie procesem radzenia sobie z napięciem, opisanym przez Mertona. Ponadto, ujęcie mertonowskie umożliwia dokonanie typologizacji w obrębie osób o niewłaściwym przystosowaniu społecznym. Diagnoza wielowymiarowa, a nie tylko w kategoriach jednego

wymiaru (przystosowanie-brak przystosowania), umożliwiają lepsze planowanie działań resocjalizacyjnych, gdyż osoby o różnym typie przystosowania zmagają się z różnymi problemami i za różnymi typami przystosowania kryją się różne mechanizmy zaradcze.

Potencjał psychospołeczny więźnia, który jest wyznacznikiem podjęcia i utrzymania przez niego pracy po opuszczeniu zakładu karnego, przejawia się w różnych dziedzinach życia, nie tylko w obszarze zawodowym (por. Wysocka, 2009). O sukcesie readaptacji decyduje sposób i poziom przystosowania w obszarze zawodowym, rodzinnym, osobistym, prawnym, społecznym i interpersonalnym. Wszystkie te obszary są w pewnym stopniu regulowane normami kulturowymi i społecznymi strukturami, wyznaczającymi akceptowane sposoby osiągania celów osobistych. Przyjęto, za Mertonem, że dobre przystosowanie w każdym z tych obszarów charakteryzuje się zarówno akceptacją norm społecznych, jak i struktur społecznych wyznaczających pożądane sposoby ich realizacji.

2. Stwierdzenia konstytuujące Kwestionariusz Potencjału Psychospołecznego Więźnia

Na KPPW składa się 51 stwierdzeń, które tworzą sześć skal tematycznych i klucz kłamstwa. Przy każdym stwierdzeniu badany ma do wyboru pięć odpowiedzi (*nie zgadzam się, raczej nie zgadzam się, trudno mi się zdecydować, raczej zgadzam się, zgadzam się*). Treścią stwierdzeń w skalach tematycznych są następujące przekonania dotyczące poszczególnych sfer życia:

- Stosunek do życia rodzinnego (14 stwierdzeń)
  - *Siła jest dobrym sposobem na rozwiązywanie konfliktów domowych*
  - *Nie angażuję się w obowiązki rodzinne*
  - *Nie czuję potrzeby zakładania rodziny*
  - *To, że ludzie są agresywni wobec swoich współmałżonków lub partnerów, jest normalne*
  - *Powinno się często zmieniać partnerów życiowych*
  - *Uczciwa praca nie ma sensu*
  - *Nie planuję swojej przyszłości – co będzie, to będzie*
  - *Kiedy złamałem prawo, nie miałem wyrzutów sumienia*
  - *Często piję alkohol*
  - *Jest prawdopodobne, że w przyszłości znów trafię do więzienia*
  - *Często jestem agresywny wobec siebie*
  - *Często okazuję agresję innym*
  - *Wśród innych ludzi czuję się samotny*
  - *Nie wiem, co to poczucie winy czy wstydu*
- Zakorzenie w życiu społecznym (6 stwierdzeń)
  - *Inni ludzie są mi obojętni*

- Jestem nieufny wobec ludzi
- Jestem osobą skrytą
- Nie można ufać innym ludziom
- Inni ludzie nie rozumieją moich zasad
- Moje relacje z innymi są płytkie
- Akceptacja norm prawnych (5 stwierdzeń)
  - Przestrzeganie prawa jest bardzo ważne w życiu człowieka
  - Bardzo chcę osiągnąć swoje cele w sposób zgodny z prawem
  - Unikam sytuacji, w których mogę być narażony na naruszenie choćby drobnych zasad prawnych
  - Nawet w najdrobniejszych rzeczach staram się przestrzegać prawa
  - Przyznaję się do swoich błędów i naprawiam szkody jakie wyrządziłem
- Stosunek do pracy (3 stwierdzenia)
  - We wszystkich dotychczasowych miejscach pracowałem bardzo krótko
  - Kiedy nie miałem pracy, to raczej nie szukałem jej aktywnie
  - Często zdarzało mi się spóźniać lub nie przychodzić do pracy
- Stosunek do innych (11 stwierdzeń)
  - Cenię sobie współpracę z innymi ludźmi
  - Mam wielu dobrych znajomych i przyjaciół
  - Często pomagam innym ludziom
  - Mam w swoim otoczeniu ludzi, z którymi szczerze rozmawiam o moich sprawach
  - W grupie pracuję dla dobra wspólnego
  - Jestem osobą otwartą na innych
  - Nie podtrzymuję znajomości z ludźmi, którzy źle zachowują się w towarzystwie
  - Myślę, że trzeba się ciągle doksztalać
  - Inni ludzie uważają, że potrafię pomóc w rozwiązywaniu konfliktów
  - Jestem zadowolony z bliskich relacji, które posiadam
  - Z moimi znajomymi łączą mnie silne więzi
- Satysfakcja z życia (5 stwierdzeń)
  - Jestem generalnie zadowolony z siebie
  - Jestem zadowolony z siebie i mojego życia
  - Cieszę się z życia
  - Często przeżywam radość
  - Jestem osobą zaradną życiowo
- Klucz kłamstwa (7 stwierdzeń)
  - Nie mam żadnych wad
  - Lubię wszystkich swoich znajomych, nawet tych, którzy mnie nie lubią
  - Nigdy nie zdarza mi się skłamać
  - Czasami mam takie myśli, do których nie chciałbym się nikomu przyznać

- Czasami śmieszą mnie świńskie dowcipy
- Jak gram w coś, to wolę wygrać niż przegrać
- Czasami lubię się trochę chwalić

3. Etapy konstrukcji Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia

Podczas konstrukcji KPPW założono, że narzędzie to będzie miało formę samo-opisowego testu kwestionariuszowego, którego pozycje (stwierdzenia) będą wskaźnikami cech określających obszary przystosowania osoby badanej do życia w warunkach wolnościowych. Opracowanie testu oparto na założeniach klasycznej teorii testów psychologicznych (Magnusson, 1981; Mańkowska, 2010). Konstrukcja przebiegła w trzech etapach (Bartczuk, 2012b). W pierwszym etapie utworzono wersję pilotażową testu. Następnie, w oparciu o przeprowadzone badania, dokonano konstrukcji wersji przeznaczonej do testowania. Na etapie trzecim przeprowadzono testowanie metody (Wiechetek, 2013) i wprowadzono ostateczne poprawki.

Pozycje testowe wersji pilotażowej generowało pięciu specjalistów-psychologów w oparciu o materiały, na które składały się: założenia teorii Mertona (wraz z definicją przystosowania) oraz opis funkcjonowania pięciu typów przystosowania w sześciu dziedzinach: (1) funkcjonowanie w relacjach społecznych, (2) stosunek do pracy zawodowej, (3) funkcjonowanie w relacjach rodzinnych, (4) stosunek do wartości i standardów, (5) stosunek do norm prawnych oraz (6) nasilenie i rodzaje problemów intrapsychicznych. Z puli 200 stwierdzeń wygenerowanych przez specjalistów odrzucono 19 na podstawie kryterium językowego (były niejednoznaczne i/lub trudne do zrozumienia).

Pozostałe stwierdzenia poddano analizie treści, którą przeprowadziło 15 sędziów kompetentnych. Były to osoby mające wieloletnie doświadczenie w pracy z byłymi lub aktualnymi więźniami. Sędziowie otrzymali charakterystyki typów przystosowań i mieli za zadanie rozsortować stwierdzenia między nimi („Do którego z typów przystosowania dane stwierdzenie pasuje najlepiej?”). Ponadto mogli oni przyporządkować stwierdzenie do kategorii „niejasne, niezrozumiałe, niejednoznaczne bądź pasujące do więcej niż jednego typu”. Na podstawie oceny trafności stwierdzeń przez sędziów z puli usunięto 60 pozycji.

Do wersji eksperymentalnej KPPW weszło 121 pozycji testowych, do których dołączono pięciostopniowy format odpowiedzi typu Likerta, umieszczono je na formularzu testowym i opatrzono instrukcją. Przygotowano również klucz odpowiedzi, to znaczy określono czy wskaźnikiem wysokiego potencjału psychospołecznego będzie zgadzanie się czy nie zgadzanie przez osobę badaną z danym stwierdzeniem.

Dalszą selekcję pozycji KPPW przeprowadzono na podstawie wyników badania konstrukcyjnego, w którym wzięło udział 721 więźniów osadzonych w zakładach karnych na terenie województwa lubelskiego. Po analizie braków danych do dalszego

opracowania zaliczono 630 wypełnionych ankiet (stopa zwrotu 87%). W próbie znaleźli się mężczyźni w wieku 18–25 lat. Średnia wieku wyniosła 22,7 lat (SD = 1,86). Badani mieli w większości wykształcenie podstawowe lub gimnazjalne (65%), następnie – zawodowe (20%), średnie (13%), najmniej było osób bez wykształcenia (1%) i z wykształceniem wyższym (1%). 92% badanych było kawalerami, 4% żyło w małżeństwie, 4% było rozwiedzionych lub w separacji. Czas pobytu w więzieniu wynosił od 3 do 90 miesięcy, ze średnią 38,4 i odchyleniem standardowym 21,5.

Dalszej selekcji pozycji dokonano na podstawie wyników analizy głównych składowych z rotacją oblimin do której przyjęto rozwiązanie sześcioczynnikowe (na podstawie założeń teoretycznych testu – liczba obszarów przystosowania), które wyjaśniało 33% wariancji pozycji testowych. Wstępnie wykluczono pozycje o zbyt niskiej mierze adekwatności doboru próby ($MSA < 0,70$). W procedurze wyboru stwierdzeń jako kryterium przypisania pozycji do składowej przyjęto wartość ładunku czynnikowego $|\lambda| > 0,4$. Usunięto 54 pozycje, które nie spełniły tego warunku. Na podstawie macierzy ładunków czynnikowych ustalono treść podskal KPPW. Rozwiązanie to różniło się następująco w stosunku do obszarów wyróżnionych na etapie doboru stwierdzeń: nie wyodrębniono obszarów Stosunek do wartości i standardów oraz Nasilenie i rodzaje problemów intrapsychicznych, ujawniły się natomiast wymiary Zakorzenie społeczne oraz Zadowolenia z własnego życia.

Ostateczna selekcja pozycji została dokonana po analizie ich własności psychometrycznych. W tym celu przeprowadzono analizę korelacji pozycji z wynikami wszystkich podskal oraz z wynikiem ogólnym oraz analizę wysycenia skali jednym czynnikiem ogólnym. Usunięto 9 pozycji o najslabszych właściwościach psychometrycznych. Do wersji KPPW do testowania włączono 49 pozycji.

Dalsze prace nad KPPW przeprowadzono na podstawie testowania produktu. W ramach testowania przeprowadzono wywiady fokusowe i konsultacje z użytkownikami korzystającymi z KPPW oraz badanie testujące (Wiechetek, 2013). W badaniu wzięło udział 70 więźniów, będących w okresie przygotowania do opuszczenia zakładu karnego, odbywających kary w więzieniach na terenie województwa lubelskiego. W próbie znaleźli się mężczyźni w wieku 19–25 lat. Średnia wieku wyniosła 22,5 lat (SD – 1,59). Najwięcej osób miało wykształcenie gimnazjalne (40%), następnie – podstawowe (27%), zawodowe (17%), średnie (14%) najmniej było osób bez wykształcenia (1%). Okres pobytu w więzieniu rozciągał się od 1 do 72 miesięcy, ze średnią 24,6 i odchyleniem standardowym 16,3.

Na podstawie konsultacji z użytkownikami wprowadzono następujące zmiany w KPPW:

- przeformułowano treść 5 stwierdzeń, gdyż ich zrozumienie sprawiało trudności badanym
- dodano klucz kłamstwa złożony z 7 stwierdzeń na podstawie klucza kłamstwa do skali Delta R. Ł. Drwała (Drwał, 1980).

- Na podstawie badania testującego usunięto 5 stwierdzeń o niepotwierdzonej mocy dyskryminacyjnej.

4. Rzetelność Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia

Rzetelność skali to miara dokładności pomiaru testowego (por. Mańkowska, 2010). W przypadku KPPW oszacowano ją metodą zgodności wewnętrznej którą oceniono, zgodnie z zaleceniami Sijtsmy (2009), z zastosowaniem dwóch współczynników: α -Cronbacha oraz λ_6 -Guttmana. Na etapie testowania posłużono się współczynnikiem α -Cronbacha. Wyniki analizy, są zamieszczone w tabeli 1.

Tabela 1

Rzetelność KPPW w próbie konstrukcyjnej (n = 633) i testującej (n = 70)

Podskala	Próba konstrukcyjna		Próba testująca
	α	λ_6	α
Stosunek do życia rodzinnego	0,88	0,90	0,74
Zakorzenie społeczne	0,73	0,75	0,69
Stosunek do norm prawnych	0,76	0,77	0,70
Stosunek do pracy	0,66	0,66	0,57
Stosunek do innych	0,84	0,86	0,78
Satysfakcja z życia	0,77	0,79	0,81
Potencjał psychospołeczny	0,92	0,94	0,82

Objaśnienia: α – współczynniki rzetelności Cronbacha; λ_6 – współczynnik rzetelności Guttmana

Współczynniki zgodności wewnętrznej dla podskal zawierają się w granicach $\langle 0,57; 0,92 \rangle$ dla α -Cronbacha oraz $\langle 0,66; 0,94 \rangle$ dla λ_6 -Guttmana. Zważywszy na małą liczbę pozycji w niektórych podskalach i na fakt, że oba współczynniki rzetelności są wrażliwe na liczbę pozycji, można uznać te współczynniki za satysfakcjonujące. Dla całej skali policzono dodatkowo współczynnik rzetelności ω_1 -McDonalda, który wyniósł 0,96, czyli był wysoki (Revelle, Zinbarg, 2009). Podsumowując – pomimo małej liczby pozycji w niektórych podskalach, KPPW jest narzędziem o zadowalającej rzetelności.

5. Trafność Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia

Trafność testu wyznacza, w jakim stopniu test mierzy cechę psychologiczną, do mierzenia której został skonstruowany (por. Mańkowska, 2010). Trafność teoretyczna KPPW została oceniona poprzez analizę korelacji między podskalami testu oraz korelacji z kryteriami zewnętrznymi.

Korelacje między podskalami i wysycenie czynnikiem ogólnym

Założenia teoretyczne KPPW mówią, że ma on mierzyć jeden konstrukt – potencjał psychospołeczny, który przejawia się w sześciu dziedzinach. Przejawy w tych dzie-

dzinach mogą pozostawać względnie niezależne. Oczekiwano zatem przeciętnych korelacji między podskalami oraz przeciętnego nasycenia pozycji czynnikiem ogólnym.

Na podstawie wyników badań policzono współczynnik nasycenia czynnikiem ogólnym ω_H -McDonalda (por. Zinbarg, Yovel, Revelle, McDonald, 2006) wyniósł 0,55 i świadczy o umiarkowanej jednowymiarowości.

W tabeli drugiej przedstawiono współczynniki korelacji między wynikami w podskalach Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więżnia dla badanej grupy.

Tabela 2

Macierz korelacji między podskalami KPPW. W dolnym trójkącie tabeli zamieszczono korelacje surowe, w dolnym – korelacje z poprawką na rzetelność

	R	Z	N	P	I	S	WO
R		0,58	0,59	0,56	0,45	0,34	0,96
Z	0,46		0,25	0,43	0,38	0,21	0,72
N	0,48	0,19		0,44	0,63	0,46	0,81
P	0,43	0,30	0,31		0,24	0,21	0,68
I	0,39	0,30	0,50	0,18		0,55	0,82
S	0,28	0,16	0,35	0,15	0,44		0,63
WO	0,86	0,59	0,67	0,53	0,72	0,53	

Wszystkie współczynniki korelacji zawarte w tabeli są statystycznie istotne ($p < 0,01$) i wskazują na istotne związki między natężeniem potencjału psychospołecznego w poszczególnych dziedzinach życia. Współczynniki te wahają się między 0,15 a 0,50, co świadczy o umiarkowanym związku między podskalami. Podskala Stosunek do życia rodzinnego jest najbardziej powiązana z innymi podskalami, natomiast podskale Satysfakcja z siebie, Stosunek do innych oraz Stosunek do norm prawnych grupują się.

Wynik ten poświadcza sensowność wyodrębniania podskal, gdyż poza informacją o ogólnym poziomie przystosowania wnoszą one dodatkowe informacje na temat potencjału psychospołecznego badanego w poszczególnych dziedzinach życia.

Wyniki Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więżnia a utrata i zysk zasobów

Zysk i utrata zasobów są kluczowymi konstruktami teorii zachowania zasobów S. Hobfolla (2006). Ocena Zachowania Zasobów (OZZ – Conservation of Resources Evaluation) jest narzędziem pomiaru skonstruowanym na potrzeby testowania teorii zachowania zasobów (Hobfoll, Lilly, Jackson, 1992; Hobfoll, 2006). Narzędzie to w pierwotnej wersji ma postać listy 74 zasobów. Respondent ocenia każdy zasób dwukrotnie: (1) utratę zasobu w przeciągu ostatnich 6 miesięcy oraz (2) pozyskanie zasobu w przeciągu ostatnich 6 miesięcy. Za pomocą OZZ określić można ogólny poziom pozyskania oraz utraty zasobów przez jednostkę. O mierzonych zmien-

nich wnioskuje się na podstawie średniego wyniku z całej listy. W obecnych badaniach wykorzystano listę zasobów w polskim tłumaczeniu S. Steuden i W. Błaszczak. Tłumaczenie to było już stosowane w badaniach osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym również osób przebywających w więzieniach i byłych więźniów (por. Bartczuk, 2010; Niewiadomska, 2010). Na użytek obecnych badań, z myślą o zastosowaniu uzyskanych wyników w pracy z osobami opuszczającymi zakłady karne, zastosowano skróconą wersję OZZ. Wyselekcjonowano 25 zasobów, których utrata bądź zysk były związane z przystosowaniem u byłych więźniów w uprzednich badaniach (por. Niewiadomska, 2010). Właściwości psychometryczne metody oszacowano obliczając wskaźniki spójności wewnętrznej alfa-Cronbacha ocen globalnych skróconej wersji. Dla oceny zysku było to 0,94, dla oceny straty – 0,94.

Przyjęto, że zgodnie z dotychczasowymi wynikami badania związków między dystrybucją zasobów a przystosowaniem wyniki w KPPW powinny korelować dodatnio z zyskiem zasobów oraz ujemnie z ich stratą. Współczynniki korelacji między potencjałem psychospołecznym mierzonym KPPW a stratą i zyskiem zasobów zawarte są w tabeli 3.

Tabela 3

Współczynniki korelacji liniowej Pearsona między wynikami KPPW a wynikami OZZ

	Zysk zasobów	Strata zasobów
Potencjał psychospołeczny	0,236**	-0,120**
Stosunek do rodziny	0,132**	-0,165**
Zakorzenie w życiu społecznym	0,105**	-0,002
Akceptacja norm prawnych	0,240**	-0,038
Stosunek do pracy	0,152**	0,006
Stosunek do innych	0,191**	-0,045
Satysfakcja z życia	0,194**	-0,151**

Uzyskane rezultaty potwierdzają istnienie dodatniej zależności między pozyskiwaniem zasobów a potencjałem psychospołecznym oraz ujemnej zależności między potencjałem a spostrzegana utratą zasobów. Korelacje wszystkich podskal z postrzeganym zyskiem zasobów są istotne statystycznie, choć niezbyt wysokie. Doświadczana utrata zasobów wiąże się istotnie z mniejszym potencjałem psychospołecznym w obszarze życia rodzinnego i mniejszą satysfakcją z życia.

Wyniki Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia a używanie środków psychoaktywnych

Używanie środków psychoaktywnych zbadano przy pomocy Profilu Uzależnienia Maudsley (MAP – Maudsley Addiction Profile). Autorami tego testu są J. Mardsen, G. Gossop, D. Steward, D. Best i inni (1998). Jest to lista najczęściej używanych

środków psychoaktywnych. Badany ocenia na pięciostopniowej skali względną częstość używania każdej substancji. W MAP stosuje się różne wskaźniki globalnego używania substancji psychoaktywnych. W obecnym badaniu zastosowano procedurę polegającą na ustaleniu maksymalnej częstości używania dla wszystkich substancji psychoaktywnych i uznaniu jej za wynik globalny. Metoda ta była stosowana w badaniach nad przystosowaniem byłych więźniów (Niewiadomska, 2007). Oczekiwało się, że większy potencjał psychospołeczny będzie korelował ujemnie ze stosowaniem środków psychoaktywnych. Wyniki korelacji KPPW z MAP zostały przedstawione w tabeli 4.

Uzyskane wyniki potwierdzają negatywny związek między zażywaniem środków psychoaktywnych a potencjałem psychospołecznym. Zażywanie alkoholu i ogólne częste zażywanie jakiegokolwiek środka psychoaktywnego ma negatywny związek z potencjałem we wszystkich dziedzinach. Najmniej związany z unikowymi strategiami zaradczymi polegającymi na używaniu środków psychoaktywnych jest potencjał w zakresie podstawowego stosunku do innych członków społeczeństwa (Zakorzenie społeczne). Ogólnie uzyskano 42 korelacje istotne statystycznie na 70 możliwych. Wyniki te pokazują, że niski potencjał psychospołeczny idzie w parze z używaniem substancji psychoaktywnych.

Wyniki Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia a poczucie sukcesu i porażki

Natężenie odczuwanych porażek i sukcesów życiowych to dwa wymiary Kwestionariusza oceny Własnego Życia (KOWŻ) I. Niewiadomskiej, narzędzia kilkakrotnie już stosowanego w odniesieniu do dużych grup więźniów i byłych więźniów (Niewiadomska, 2007; Niewiadomska, Chwaszcz, 2010). Oczekiwało się, że z wysokim potencjałem psychospołecznym będzie związane wysokie poczucie sukcesów i niskie poczucie porażek w trzech perspektywach czasowych. Korelacje wyników KOWŻ z KPPW zamieszczono w tabeli 5.

Uzyskano istotne statystycznie dodatnie korelacje wyniku ogólnego KPPW ze wskaźnikami poczucia sukcesu we wszystkich trzech perspektywach czasowych. Korelacje te były niskie, choć istotne. Wyjątek stanowiła podskala Zakorzenie w życiu społecznym, która nie korelowała istotnie z żadnym wskaźnikiem poczucia sukcesu. Osoby zamknięte w zakładzie karnym nie wiążą poczucia sukcesu z zakorzeniem społecznym – podstawowym nastawieniem prospołecznym. Prawdopodobnie jest to związane ze specyfiką życia w ekstremalnym środowisku społecznym, jakim jest zakład karny. Ponadto stosunek do pracy nie korelował ze wskaźnikiem poczucia sukcesu w terażniejszości. Można ten wynik wytłumaczyć faktem, że badani byli osadzeni w więzieniu i ich poczucie sukcesu doraźnie nie wiązało się przystosowaniem w obszarze pracy zawodowej – problem pracy w aspekcie sukcesu w warunkach więziennych mógł pozostawać niewzbudzony. Poczucie porażki wiązało się ujemnie

Tabela 4
Współczynniki korelacji liniowej Spearmana między wynikami KPPW a wynikami Profilu Uzależnień Maudsley

	Alkohol	Heroina	Metadon	Kokaina Crack	Amfetamina	Ekstazy	Konopie	Leki usypkające/nasenne	Halucynogeny	Inne substancje	Wynik ogólny
Potencjał psychospołeczny	-0,225**	-0,099*	-0,106*	-0,186**	-0,227**	-0,211**	-0,196**	-0,053	-0,183**	-0,117*	-0,278**
Stosunek do rodziny	-0,247**	-0,102*	-0,121**	-0,163**	-0,211**	-0,209**	-0,161**	-0,090*	-0,179**	-0,070	-0,262**
Zakorzenienie w życiu społecznym	-0,151**	-0,011	0,025	-0,108**	-0,024	-0,053	-0,027	-0,034	-0,045	-0,029	-0,081*
Akceptacja norm prawnych	-0,179**	-0,060	-0,047	-0,205**	-0,259**	-0,250**	-0,276**	-0,047	-0,166**	-0,114*	-0,276**
Stosunek do pracy	-0,190**	0,024	0,007	-0,045	-0,101*	-0,039	-0,100*	-0,053	-0,071	-0,060	-0,155**
Stosunek do innych	-0,099*	-0,088*	-0,069	-0,101*	-0,144**	-0,145**	-0,121**	0,005	-0,104*	-0,108*	-0,181**
Satysfakcja z życia	-0,103*	-0,014	-0,068	-0,107*	-0,132**	-0,080	-0,055	-0,010	-0,094*	-0,050	-0,126**

Tabela 5
Wyniki KPPW a poczucie sukcesu i porażki

	Sukcesy w przeszłości	Porażki w przeszłości	Sukcesy w teraźniejszości	Porażki w teraźniejszości	Sukcesy w przyszłości	Porażki w przyszłości
Potencjał psychospołeczny	0,355**	-0,126**	0,230**	-0,133**	0,364**	-0,186**
Stosunek do rodziny	0,227**	-0,087*	0,083*	-0,102*	0,266**	-0,194**
Zakorzenienie w życiu społecznym	0,025	-0,074	0,011	-0,146**	0,057	-0,134**
Akceptacja norm prawnych	0,240**	-0,033	0,253**	-0,055	0,229**	-0,052
Stosunek do pracy	0,163**	-0,161**	0,049	-0,066	0,093*	-0,094*
Stosunek do innych	0,388**	-0,053	0,308**	-0,040	0,380**	-0,088*
Satysfakcja z życia	0,328**	-0,165**	0,229**	-0,170**	0,339**	-0,140**

z potencjałem psychospołecznym, jednak (podobnie jak w przypadku doświadczenia straty zasobów) słabiej niż poczucie sukcesu. Odnotowano brak istotnych statystycznie związków podskali Stosunek do norm prawnych z poczuciem porażki w żadnej z perspektyw czasowych. Porażki w terażniejszości nie wiązały się ponadto ze stosunkiem do pracy i Stosunkiem do innych. W terażniejszości poczucie porażki wiąże się przede wszystkim z niskim potencjałem w zakresie życia rodzinnego, zakorzenienia w życiu społecznym oraz satysfakcji z życia. Ponadto Zakorzenienie społeczne nie wiązało się z poczuciem porażki w przeszłej perspektywie czasowej. Ogólnie można powiedzieć, że potencjał psychospołeczny wiąże się nisko ale istotnie z poczuciem porażki i sukcesu życiowego w trzech perspektywach czasowych.

Wyniki Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia a oceny kuratorskie

W badaniach trafności KPPW na etapie testowania uczestniczyły 63 osoby objęte dozorem kuratorskim w wieku od 16 do 29 lat ($M = 22,97$; $SD = 3,11$). W większości byli to mężczyźni (97%). Dominowały osoby z wykształceniem podstawowym (39%) i zawodowym (73%). Około 62% badanych aktualnie zamieszkiwała w Białej Podlaskiej. Diagnozowani zostali przebadani dwiema metodami: KPPW oraz *Ankieta Monitorowania Sukcesu Społecznego i Zawodowego* (por. Wiechetek, 2013). Pierwszą metodę wypełniali dozorowani, drugą – kuratorzy sprawujący nad nimi nadzór. Zadaniem kuratorów była ocena siedemnastu sfer funkcjonowania dozorowanych oraz globalnego przystosowania zawodowego. Oceny dokonywane były na siedmiostopniowej skali od 1 (w bardzo małym stopniu) do 7 (w bardzo dużym stopniu).

W tabeli 6 zawarte są współczynniki korelacji pomiędzy wynikami KPPW a oceną dozorowanych przez kuratorów. O trafności KPPW świadczyć powinny dodatnie korelacje z opiniami, jakie mają kuratorzy o swoich podopiecznych.

Uzyskane współczynniki korelacji w większości kategorii są istotne statystycznie. Wyjątek stanowi tu jedynie wymiar opisujący akceptację norm prawnych. Brak powiązania w tym zakresie jest trudny do jednoznacznego wyjaśnienia. Można tłumaczyć go m.in. poprzez fakt, że KPPW bada przekonania, natomiast oceny dawane przez kuratorów bazują na obserwowalnych próbkach zachowania. W pozostałych wymiarach korelacje są statystycznie istotne i adekwatne pod względem interpretacji psychologicznej, co przemawia za trafnością KPPW.

6. Sposób obliczania wyników surowych

Procedura badania

KPPW przeznaczony jest do badań indywidualnych – wszystkie badania podczas konstrukcji i testowania produktu przeprowadzono indywidualnie.

Tabela 6
Wyniki KPPW a oceny kuratorów

	Stosunek do rodziny	Zakorzenie- nie w życiu społecznym	Akceptacja norm prawnych	Stosunek do pracy	Stosunek do innych	Satysfakcja z życia	Wynik ogólny KPPW
Zadowolony ze swojego życia rodzinnego	0,300*	0,238	0,009	0,289*	0,24	0,217	0,305*
Nawiązuje satysfakcjonujące relacje społeczne	0,354**	0,488**	0,058	0,343**	0,241	0,253*	0,400**
Jest zadowolony ze swojej sytuacji zawodowej	0,466**	0,364**	0,176	0,207	0,397**	0,234	0,468**
Pije alkohol	0,294*	0,323*	0,188	0,225	0,225	0,305*	0,325*
Uważa się za wartościowego człowieka	0,526**	0,503**	0,182	0,289*	0,454**	0,411**	0,586**
Robi co może, aby żyć lepiej	0,462**	0,462**	0,091	0,324*	0,317*	0,325*	0,483**
Jest zaangażowany w poszukiwanie pracy	0,371**	0,492**	0,199	0,400**	0,329**	0,290*	0,503**
Ma siłę do stawiania czoła rzeczywistości	0,540**	0,577**	0,049	0,357**	0,452**	0,417**	0,590**
Uważa, że jego życie ma sens	0,452**	0,480**	0,015	0,285*	0,352**	0,381**	0,471**
Wie do czego dąży	0,342**	0,390**	0,104	0,121	0,236	0,242	0,310*
Posiada wsparcie ze strony rodziny	0,168	0,246	0,197	0,195	0,176	0,155	0,202
Ma zdolności organizacyjne	0,345**	0,387**	0,02	0,362**	0,215	0,162	0,354**
Realizuje wyznaczone sobie cele	0,333**	0,395**	0,039	0,127	0,264*	0,243	0,352**
Posiadanie pracy jest dla niego wartością	0,379**	0,472**	0,037	0,330**	0,353**	0,307*	0,431**
Jest pozytywnie nastawiony do przyszłości	0,391**	0,385**	0,11	0,366**	0,349**	0,209	0,420**
Jest wolny od nałogów	0,193	0,308*	0,127	0,281*	0,142	0,111	0,258*
Jest zadowolony ze swojej sytuacji finansowej	0,332**	0,251	0,056	0,287*	0,303*	0,043	0,345**
Jest właściwie przystosowany do funkcjonowania w warunkach wolnościowych	0,368**	0,365**	0,096	0,338**	0,276*	0,268*	0,398**

Badanie przeprowadza się bez ograniczenia czasu. Wypełnienie kwestionariusza zajmuje około 20 minut.

Po podaniu arkusza testowego prosimy badanego o wypełnienie danych personalnych oraz arkusza osobowego. Następnie czytamy badanemu instrukcję prosząc o przesłedzenie jej wzrokiem. Pytamy

Czy instrukcja jest dla Pana zrozumiała?

W przypadku uzyskania odpowiedzi negatywnej wyjaśniamy na czym polega wypełnienie kwestionariusza i jeszcze raz pytamy o to, czy zadanie jest zrozumiałe dla badanego. Odpowiadając na wątpliwości badający nie powinien wykraczać poza treść instrukcji wydrukowanej na arkuszu. Nie należy przy tym używać słowa „przystosowanie”. Badający powinien ograniczyć się do stwierdzenia, że badany ma określić na ile zgadza się ze zdaniami zawartymi w kwestionariuszu. Gdy uzyskamy odpowiedź twierdzącą, informujemy, że badany ma odpowiedzieć na wszystkie pytania. Jeżeli w trakcie badania respondent pyta o znaczenie jakiegoś słowa lub nie umie go samodzielnie przeczytać, badający powinien przeczytać słowo, ale nie definiować go.

Przy odbieraniu wypełnionego arkusza testowego sprawdzamy, czy badany odpowiedział na wszystkie pytania. W przypadku stwierdzenia braków prosimy o uzupełnienie ich.

Obliczanie wyników

Wynikiem każdej podskali jest suma punktów uzyskanych za udzielone odpowiedzi, w stwierdzeniach należących do danej podskali, punktowanych zgodnie z kluczem. Wszystkie stwierdzenia KPPW są punktowane na skali pięciostopniowej. Niektóre zdania KPPW są sformułowane w taki sposób, że o wysokim potencjale psychospołecznym świadczy niezgadzanie się z nimi przez badanego. Większość pozycji jest sformułowana tak, że o wysokim potencjale świadczy zgoda na nie. Zawsze badany otrzymuje 5 punktów za odpowiedź świadczącą o wysokim potencjale. W związku z tym punktacja pozycji wyrażających wysoki potencjał przez zgodę jest taka sama, jak zaznaczona przez badanego cyfra na arkuszu odpowiedzi. Stwierdzenia wyrażające wysoki potencjał przez brak zgody na nie punktujemy odwrotnie, tzn. jeśli badany zaznaczył 5 – punktujemy 1, jeśli 4 – punktujemy 2, itd. Do oceny poszczególnych odpowiedzi służy klucz informujący, które odpowiedzi punktujemy zgodnie z cyframi zaznaczonymi na arkuszu odpowiedzi, a które odwrotnie oraz które pozycje należą do której podskali.

Po przekodowaniu punktacji zliczamy wyniki surowe w poszczególnych podskalach, sumując punkty uzyskane przez badanego w odpowiednich pozycjach i wpisujemy je do odpowiedniego miejsca na arkuszu wyników. Następnie obliczamy wynik ogólny, który jest sumą wyników surowych uzyskanych w podskalach.

Tabela 7

Klucz do KPPW

Podskala	Pozycje punktowane zgodnie z zapisem w kwestionariuszu	Pozycje punktowane odwrotnie niż zapis w kwestionariuszu
Stosunek do rodziny		13, 25, 30, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 49
Zakorzenie w życiu społecznym		2, 8, 14, 20, 26, 31
Akceptacja norm prawnych	3, 9, 15, 21, 27	
Stosunek do pracy		10, 16, 22
Stosunek do innych	5, 11, 17, 23, 28, 34, 36, 38, 40, 42, 44	
Satysfakcja z życia	6, 12, 18, 24, 29	
Klucz kłamstwa	7, 32, 51	1, 4, 19, 50

7. Normy dla osób odbywających sankcje izolacyjne

Podstawą konstrukcji norm były empiryczne rozkłady wyników KPPW. We wszystkich podskalach odbiegały one od rozkładu normalnego i skośnie dodatnio. Normalizację przeprowadzono na próbie 629 więźniów według skali stenowej. Statystyki opisowe dla badanej grupy znajdują się w tabeli 8.

Tabela 8

Statystyki opisowe KPPW dla próby normalizacyjnej (n = 629)

	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
R	24	70	52,1	9,00
Z	6	30	20,4	4,09
N	5	25	17,5	3,57
P	3	15	10,1	2,57
I	16	55	39,8	6,30
S	5	25	17,0	3,43
WO	85	214	156,9	19,65

Skonstruowane normy zamieszczono w tabeli 9. Na jej podstawie dokonuje się przekształcenia wyników surowych na przeliczone. Przyjęto iż wyniki niskie kształtują się w zakresie 1–3 steny, wyniki przeciętne w obszarze 4–6 stenów, a wysokie są zawarte w granicach 7–10 stenów.

Tabela 9

Normy stenowe dla KPPW

Steny	WO		R		Z		N		P		I		S		Steny
	od	do	od	do	od	do	od	do	od	do	od	do	od	do	
1	44	123	14	31	6	11	5	8	3	4	11	25	5	8	1
2	124	129	32	38	12	14	9	11	5	5	26	29	9	11	2
3	130	135	39	41	15	16	12	13	6	7	30	33	12	13	3
4	136	144	42	47	17	17	14	15	8	8	34	37	14	14	4
5	145	155	48	52	18	19	16	17	9	9	38	39	15	16	5
6	156	166	53	56	20	21	18	18	10	10	40	42	17	18	6
7	167	176	57	60	22	23	19	20	11	12	43	44	19	19	7
8	177	188	61	65	24	26	21	22	13	13	45	48	20	21	8
9	189	197	66	68	27	29	23	24	14	14	49	51	22	23	9
10	198	220	69	70	30	30	25	25	15	15	52	55	24	25	10

8. Interpretacja wyników uzyskanych w Kwestionariuszu Potencjału Psychospołecznego Więźnia

Każda z podskal KPPW służy do pomiaru potencjału psychospołecznego badanego w innej dziedzinie życia, określonej w nazwie. Ponadto wynik ogólny, będący sumą wyników we wszystkich podskalach jest miarą ogólnego poziomu potencjału psychospołecznego osoby.

KPPW składa się z sześciu podskal:

1. Stosunek do życia rodzinnego [R] (14 pozycji) jest wskaźnikiem wysokiego potencjału w obszarze życia rodzinnego i stosunków z najbliższymi. Przystosowanie w tym obszarze wyraża się dążeniem do założenia trwałej rodziny. Cel ten jest osiągnięty poprzez zaangażowanie w życie i obowiązki domowe, oraz unikanie agresji i siłowego rozwiązywania konfliktów.

2. Zakorzenie społeczne [Z] (6 pozycji) to podskala wyrażająca potencjał w zakresie najbardziej podstawowego stosunku osoby badanej do świata społecznego. Przystosowanie się wyraża dążeniem do życia w społeczeństwie wraz z innymi, we wzajemnym zaufaniu, w podporządkowaniu wspólnym zasadom.

3. Stosunek do norm prawnych [N] (5 pozycji) służy do oceny potencjału jednostki w zakresie przestrzegania prawa. Przystosowanie w tym obszarze polega na dążeniu do życia zgodnego z normami prawnymi. Osiągnięcie tego celu dokonuje się poprzez unikanie sytuacji, stanowiących ryzyko naruszenia norm prawnych oraz dokonywanie zadośćuczynienia za już popełnione przestępstwa.

4. Stosunek do pracy [P] (3 pozycje) jest wskaźnikiem potencjału osoby badanej w zakresie jej życia zawodowego. Przystosowanie w tej dziedzinie wyraża się dążeniem do zdobycia i utrzymania uczciwej pracy. Realizacja tego celu polega na wykonywaniu pracy zgodnie ze standardami oraz zaplanowanym i realizowanym rozwojem zawodowym.

5. Stosunek do innych [I] (11 pozycji) jest wskaźnikiem potencjału osoby badanej w zakresie jej relacji interpersonalnych. Przystosowanie w tej dziedzinie wyraża się dążeniem utrzymywania pozytywnych, szerokich i pogłębionych relacji z innymi ludźmi, charakteryzujących się otwartością na współpracę oraz udzielaniem i przyjmowaniem wsparcia

6. Satysfakcja z życia (5 pozycji) jest wskaźnikiem potencjału osoby badanej w zakresie stosunku do siebie i swojego życia. Jest to przystosowanie psychologiczne, przejawiające się pozytywnym nastawieniem do życia, poczuciem własnej wartości oraz przeżywaniem pozytywnych emocji.

7. Klucz kłamstwa (7 pozycji) jest wskaźnikiem skłonności badanego do przedstawiania się w lepszym świetle. Wysoki wynik w kluczu kłamstwa wskazuje na możliwość świadomego zafałszowywania wyników KPPW.

Wynik ogólny KPPW jest globalną miarą potencjału psychospołecznego, wyrażającego się w realizacji społecznie akceptowanych celów w zakresie życia rodzinnego, relacji interpersonalnych, stosunku do ludzi i siebie, stosunku do norm prawnych oraz stosunku do pracy. Miara ta wskazuje na potencjalną zatrudnialność więźnia u pracodawcy.

Interpretacja

Analiza wyników w kategoriach wielkości potencjału psychospołecznego pozwala określić mocne strony osoby badanej, na których można oprzeć oddziaływania resocjalizacyjne. Umożliwia również określenie słabych stron, na które należy zwrócić szczególną uwagę w pracy resocjalizacyjnej i które mogą być zagrożeniem dla pozyskania i utrzymania pracy zawodowej. W tabeli 10 znajdują się opisy interpretacyjne uzyskanych wyników niskich, średnich i wysokich.

9. Możliwości wykorzystania *Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego Więźnia*

Podstawowym zastosowaniem KPPW jest diagnoza potencjału psychospołecznego więźnia, pozwalająca wnioskować o jego przystosowaniu zawodowym. Narzędzie to jest zaprojektowane jako pomoc w opracowaniu programów resocjalizacyjnych w poradnictwie postpenitencjarnym. Kwestionariusz nadaje się również do zastosowania w badaniach naukowych do pomiaru przystosowania w sześciu ujętych w nim dziedzinach.

Tabela 10
Interpretacja wyników KPPW

Podskala	Wyniki niskie	Wyniki średnie	Wyniki wysokie
Stosunek do życia rodzinnego	Badany posiada niski potencjał w obszarze przystosowania się do życia rodzinnego i stosunków z najbliższymi. Nie dąży do stabilizacji i posiadania trwałej rodziny, nie angażuje się w życie i obowiązki domowe, nie unika agresji i siłowego rozwiązywania konfliktów. Duże prawdopodobieństwo nadużywania środków psychoaktywnych.	Badany charakteryzuje się przeciętnym potencjałem w obszarze życia rodzinnego i stosunków z najbliższymi. Przeżywa trudności w realizacji dążenia do założenia trwałej rodziny, w zaangażowaniu się w życie i obowiązki domowe, oraz w kontroli agresji i konstruktywnym rozwiązywaniu konfliktów.	Badany posiada wysoki potencjał przystosowania w obszarze życia rodzinnego i stosunków z najbliższymi, który wyraża się dążeniem do założenia trwałej rodziny, zaangażowaniem w życie i obowiązki domowe, oraz unikaniem agresji i siłowego rozwiązywania konfliktów.
Zakorzenie społeczne	Badany posiada niski potencjał w zakresie podstawowego stosunku do świata społecznego. Badany ma poczucie alienacji, charakteryzuje go niskie zaufanie do innych i nie jest skłonny do podporządkowania się wspólnym zasadom.	Badanego cechuje przeciętny potencjał w obszarze stosunku do świata społecznego. Badany przeżywa trudności z realizacją dążenia do życia w społeczeństwie wraz z innymi, we wzajemnym zaufaniu i w podporządkowaniu się wspólnym zasadom.	Badany charakteryzuje się wysokim potencjałem w zakresie podstawowego stosunku do świata społecznego, który wyraża się dążeniem do życia w społeczeństwie wraz z innymi, we wzajemnym zaufaniu i w podporządkowaniu się wspólnym zasadom.
Stosunek do norm prawnych	Badany posiada niski potencjał w obszarze stosunku do przestrzegania prawa. Nie przejawia dążenia do życia zgodnego z normami prawnymi oraz unikania sytuacji, stanowiących ryzyko naruszenia norm prawnych.	Badany posiada przeciętny potencjał w obszarze stosunku do przestrzegania prawa. Przeżywa trudności w realizacji dążenia do życia zgodnego z normami prawnymi, z unikaniem sytuacji, stanowiących ryzyko naruszenia norm prawnych oraz z dokonywaniem zadośćuczynienia za już popełnione przestępstwa.	Badany posiada wysoki potencjał w obszarze stosunku do przestrzegania prawa, wyrażający się dążeniem do życia zgodnego z normami prawnymi. Osiągnięcie tego celu dokonuje się poprzez unikanie sytuacji, stanowiących ryzyko naruszenia norm prawnych oraz dokonywanie zadośćuczynienia za już popełnione przestępstwa.

<p>Stosunek do pracy</p>	<p>Badany charakteryzuje się niskim potencjałem w obszarze życia zawodowego. Nie dąży do zdobycia i utrzymania uczciwej pracy, a gdy ją posiada nie wykonuje jej zgodnie ze standardami oraz zaplanowanym i realizowanym rozwojem zawodowym.</p>	<p>Badanego cechuje przeciętny potencjał w obszarze życia zawodowego. Ma trudności z realizacją dążenia do zdobycia i utrzymania uczciwej pracy oraz z wykonywaniem pracy zgodnie ze standardami oraz zaplanowanym i realizowanym rozwojem zawodowym.</p>	<p>Badany posiada wysoki potencjał w obszarze życia zawodowego, który wyraża się dążeniem do zdobycia i utrzymania uczciwej pracy. Realizacja tego celu polega na wykonywaniu pracy zgodnie ze standardami oraz zaplanowanym i realizowanym rozwojem zawodowym.</p>
<p>Stosunek do innych</p>	<p>Badanego cechuje niski potencjał w obszarze relacji interpersonalnych. Nie dąży on do utrzymywania pozytywnych, szerokich i pogłębionych relacji z innymi ludźmi, unika współpracy oraz udzielania i przyjmowania wsparcia.</p>	<p>Badany posiada przeciętny potencjał w obszarze relacji interpersonalnych. Przeżywa umiarkowane trudności w utrzymywaniu pozytywnych, szerokich i pogłębionych relacji z innymi ludźmi, charakteryzujących się otwartością na współpracę oraz udzielaniem i przyjmowaniem wsparcia.</p>	<p>Badany ma wysoki potencjał w obszarze jej relacji interpersonalnych, co wyraża się dążeniem utrzymywania pozytywnych, szerokich i pogłębionych relacji z innymi ludźmi, charakteryzujących się otwartością na współpracę oraz udzielaniem i przyjmowaniem wsparcia.</p>
<p>Satysfakcją z życia</p>	<p>Badany posiada niski potencjał w obszarze stosunku do siebie i swojego życia, co przejawia się niezadowolaniem z życia, niskim poczuciem własnej wartości oraz częstym przeżywaniem negatywnych emocji.</p>	<p>Badany charakteryzuje się przeciętnym potencjałem w obszarze stosunku do siebie i swojego życia. Przeżywa umiarkowane trudności związane z utrzymaniem pozytywnego nastawienia do życia, wysokiego poczucia własnej wartości oraz przeżywaniem negatywnych emocji.</p>	<p>Badanego cechuje wysoki potencjał w obszarze stosunku do siebie i swojego życia, przejawiający się pozytywnym nastawieniem do życia, poczuciem własnej wartości oraz przeżywaniem pozytywnych emocji.</p>
<p>Potencjał psychospołeczny</p>	<p>Badany posiada niski potencjał psychospołeczny. Istnieje duże ryzyko odnalezienia się na rynku pracy.</p>	<p>Badany posiada przeciętny potencjał psychospołeczny. Istnieją umiarkowane szanse na odnalezienia się na rynku pracy.</p>	<p>Badany posiada wysoki potencjał psychospołeczny. Istnieją duże szanse na odnalezienia się na rynku pracy.</p>
<p>Klucz kłamstwa</p>	<p>Badany nie ulega skłonności do przedstawiania się w gorszym świetle (dysymulacja) – wynik 7–11.</p>	<p>Badany nie ulega skłonności do przedstawiania się w lepszym świetle – wynik 12–30.</p>	<p>Ryzyko zafalszowania wyniku poprzez świadome lub nieświadome udzielanie odpowiedzi aprobowanych społecznie – wynik 31–35.</p>

Bibliografia

Ackerman, M. J. (1999). *Essentials of forensic psychological assessment*. New York: John Wiley.

Bartczuk, R. P. (2010). Metodologia badań nad zasobami adaptacyjnymi osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. W: M. Kalinowski, I. Niewiadomska (red.), *Skazani na wykluczenie!? Zasoby adaptacyjne osób zagrożonych marginalizacją społeczną* (s. 39–65). Lublin: Wyd. KUL.

Bartczuk, R. P. (2012a). *Narzędzia diagnozujące potencjał psychospołeczny i zawodowy więźniów stwierdzający potencjał społeczny – przegląd dobrych praktyk*. Lublin: PI Model kompleksowego systemu współpracy z przedsiębiorcami dla wsparcia wchodzenia na rynek pracy młodych więźniów w województwie lubelskim.

Bartczuk, R. P. (2012b). *Narzędzia diagnozujące potencjał psychospołeczny i zawodowy więźniów stwierdzający potencjał społeczny – opracowanie narzędzia do testowania*. Lublin: Fundacja Rozwoju KUL.

Czapów, C. (1978). *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, Warszawa: PWN.

Frydrychowicz, A., Koźniewska, E., Sobolewska, M., Zwierzyńska, E. (2004). *Testy psychologiczne i pedagogiczne w poradnictwie: Przewodnik metodyczny*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.

Heilbrun, K., Grisso, T., Goldstein, A. M. (2009). *Foundations of forensic mental health assessment*. New York: Oxford University Press.

Hornowska, E. (2006). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wyd. Nauk. „Scholar”.

Hobfoll, S. (2006). *Stres, kultura i społeczność: psychologia i filozofia stresu*. Gdańsk: GWP.

Hobfoll, S. E., Lilly, R. S., Jackson, A. P. (1992). Conservation of social resources and the self. W: H. F. Veiel, U. Baumann (red.), *The meaning and measurement of social support* (s. 125–141). Washington: Hemisphere Publishing Corp.

MacKenzie, D. L. (2006). *What works in corrections: Reducing the criminal activities of offenders and delinquents*. New York: Cambridge University Press.

Magnusson, D. (1981). *Wprowadzenie do teorii testów*. Warszawa: PWN.

Mańkowska, M. (2010). *Wprowadzenie do psychometrii*. Lublin: Wyd. KUL.

Marsden, J., Gossop, M., Stewart, D., Best, D., Farrell, M., Lehmann, P., Strang, J. (1998). The Maudsley Addiction Profile (MAP): A brief instrument for assessing treatment outcome. *Addiction*, 93(12), 1857–1868.

Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.

Niewiadomska, I. (2007). *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*. Lublin: Wyd. KUL.

Niewiadomska, I. (2010). Zasoby adaptacyjne osób opuszczających zakłady karne. W: M. Kalinowski, I. Niewiadomska (red.), *Skazani na wykluczenie!? Zasoby adaptacyjne osób zagrożonych marginalizacją społeczną* (s. 357–386). Lublin: Wyd. KUL.

Niewiadomska, I., Chwaszcz, J. (2010). *Jak skutecznie zapobiegać karierze przestępczej?* Lublin: Drukarnia „Tekst”.

Niewiadomska, I., Chwaszcz, J., Augustynowicz, W. (2010). *Więzi społeczne zamiast więzień: wsparcie pozytywnej readaptacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu konfliktu z prawem. Raport z badań z rekomendacjami.* Lublin: Fundacja Rozwoju KUL

Revelle, W., Zinbarg, R. E. (2009). Coefficients Alpha, Beta, Omega, and the glb: Comments on Sijtsma. *Psychometrika*, 74(1), 145–154.

Sijtsma, K. (2009). Reliability beyond Theory and into Practice. *Psychometrika*, 74(1), 169–173.

Travis, J., Solomon, A. L., Waul, M. 2010. *From Prison to Home: The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry.* Waszyngton: The Urban Institute.

Wiechetek, M. (2014). *Raport z testowania Kwestionariusza Potencjału Psychospołecznego.* Lublin: PI Model kompleksowego systemu współpracy z przedsiębiorcami dla wsparcia wchodzenia na rynek pracy młodych więźniów w województwie lubelskim.

Travis, J., Visher, C. A. (2005). *Prisoner reentry and crime in America.* Cambridge: Cambridge University Press.

Wysocka, E. (2009). *Diagnoza w resocjalizacji.* Warszawa: PWN.

Zinbarg, R. E., Yovel, I., Revelle, W., McDonald, R. P. (2006). Estimating Generalizability to a Latent Variable Common to All of a Scale's Indicators: A Comparison of Estimators for ω_h . *Applied Psychological Measurement*, 30(2), 121–144.

